

14. Радянське будівництво на Україні в роки громадянської війни (листопад 1918 – серпень 1919): зб. док. і матеріалів / АН УРСР; Ін-т історії; Арх. упр. УРСР; Центр. держ. арх. Жовтневої революції і соц. будівництва УРСР; редкол.: М. А. Рубач (відп. ред.) та ін. Київ: Вид-во АН УРСР, 1962. 764 с.
15. Ревегук В. Я. Донецько-Криворізька республіка: дис. ... канд. іст. наук. Харків. 1975. 195 с.
16. Сборник документов о пограничном споре между Россией и Украиной в 1920–1925 гг. за Таганрогско-Шахтинскую территорию Донской области / сост. Ю. И. Галкин. Москва: Щербинская типография, 2007. 64 с.
17. Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства Украины за 1919 / Народний комісаріат юстиції. Київ: Печатня С. П. Яковлева, 1919. 580 с.
18. Шабельников В. Реформування адміністративно-територіального устрою України в 1917–1940 рр. Донецьк: Видавництво Донецького національного університету, 2006. 108 с.
19. Энциклопедия государства и права / под ред. П. Стучка. Москва: Издательство Коммунистической Академии. Т. 2. 1925–1926 гг. 1456 с.

ВІЙСЬКОВІ ХИТРОСТІ ПОВСТАНЦІВ ПІД ПРОВОДОМ В. БІЛАША В БОЙОВИХ СУТИЧКАХ 25 ТРАВНЯ 1918 Р. У МАРІУПОЛЬСЬКОМУ ПОВІТІ

Задунайський В. В.

The author analyzed the military tricks and basic principles of combat capabilities of Ukrainian rebels, led by Viktor Bilash in the battles on May 25, 1918. On that day, the rebels defeated a unit of Hetman P. Skoropadsky and a unit of the Austro-Hungarian Army. The insurgents successfully applied 6 strategies and 6 basic principles of battle.

Key words: 1918, Ukrainian insurgents, V. Bilash, strategists, Austria-Hungary, Hetman P. Skoropadsky.

Серед подій Першої світової війни вагоме місце посідають бойові зіткнення взимку–восени 1918 р. на території України. Тоді німецькі та австро-угорські війська не тільки зіткнулися з червоногвардійськими формуваннями, але й махновськими загонами. Останні очолювали відомі лідери махновського руху, зокрема й найближчий соратник Нестора Івановича Махна – Віктор Федорович Білаш.

Унаслідок відмінних обставин відповідних бойових зіткнень (ландшафт, чисельність, рівень матеріально-технічного забезпечення тощо) їхні учасники, особливо повстанські загони, застосовували низку специфічних прийомів воєнного мистецтва, які різнилися від пріоритетного інструментарію «окопної» війни на лініях суцільних фронтів. Отже, зрозумілою є потреба належним чином про-

аналізувати відповідні прояви воєнного мистецтва. Певне значення відіграє й можливість вияву деяких аспектів військової спадщини українських козацьких формувань, які стали актуальними в умовах революційних зрушень 1917–1921 рр. [2, с. 129].

Усе це повністю стосується й одного із незначних, але досить цікавих епізодів збройного протистояння у Катеринославській губернії 25 травня 1918 р. Йдеться про бойові сутички анархістського загону с. Новоспасівка під командуванням Віктора Білаша спочатку з роз'їздом державної варти Української Держави Гетьмана Павла Скоропадського, а потім підрозділом австро-угорської армії.

Наголошу, що згадану подію висвітлено у загальному контексті військово-політичного протистояння тих часів самим В. Білашем на сторінках власних спогадів [1]. В історіографії відповідну тематику проаналізовано авторитетними вітчизняними науковцями В. Чопом та І. Лиманом [8]. Проте, саме аналізу військових хитростей, застосованих повстанцями впродовж боїв 25 травня, досі не було у повному обсязі здійснено. Тож, представлена розробка покликана заповнити відповідну прогалину.

Для реалізації зазначеної мети будуть використані авторські підходи щодо визначення військових хитроців / стратегем, представлені у кількох попередніх публікаціях про воєнне мистецтво козацьких формувань [5; 6]. Саме тому у цій статті також подаватиму опис відповідних прийомів не тільки за допомогою наукової термінології, але й влучних народних висловів та авторських аналогів. Тож буде слушним і використання досвіду аналізу воєнних хитроців повсталих кубанських козаків під проводом А. Шкуро на Кубані та махновців під Великомихайлівкою влітку–восени 1918 р., представленим у відповідних авторських публікаціях [3; 4].

Огляд бойових сутичок повстанців під проводом Віктора Білаша 25 травня 1918 р. варто розпочати з короткого визначення їхніх передумов. Йдеться не тільки про поширення влади Гетьмана П. Скоропадського на територію колишньої УНР за підтримки Німеччини й Австро-Угорщини, що супроводжувалося ліквідацією низки революційних досягнень. Мала місце й співпраця місцевих анархістів з більшовиками під час відступу з України [7, с. 68]. Тож логічною стала ініціатива В. Білаша організувати операцію з десантування під м. Маріуполь (в районі с. Урзуф) крупного червоноармійського з'єднання з Кубані [8, с. 32]. Завдяки цьому планувалося розгорнути широкомасштабне повстання в Україні проти Гетьмана П. Скоропадського та його «патронів» (Німеччини й Австро-Угорщини).

Для підготовки десантної операції цей діяч таємно прибув у Приазов'я й почав готувати з членів місцевого підпілля, зокрема анархістського, групи повстанців для підтримки десантної операції на місцях. Подібну роботу невтомний агі-

---

татор провів і в рідному селі Новоспасівка (зараз с. Осипенко Бердянського району Запорізької області). Для цього він за підтримки свого батька Ф. Білаша провів нараду з активом місцевих анархо-комуністів [1, с. 32]. У підсумку вдалося сформувати новоспасівську ударну групу, яку й очолив Віктор Білаш. З цим загоном він розпочав реалізацію згаданого раніше широкомасштабного плану повстання у Приазов'ї.

В ніч на 25 травня 1918 р. новоспасівський бойовий загін у кількості 20 анархістів, озброєних 5-ма гвинтівками і 10-ма револьверами, виїхав із села у напрямку м. Маріуполь [1, с. 32]. Підкреслю, що нестача зброї не стала на перепоні реалізації плану, бо В. Білаш сподівався його здобути у противника. Подібна практика тоді була досить поширеною і не викликала надмірних побоювань серед завзятої молоді. І дійсно, невдовзі вони здобули необхідну бойову амуніцію.

Наведена інформація свідчила не тільки про бойову ініціативність лідера повстанців (співвідноситься з важливим принципом боездатності *«під лежачий камінь вода не тече»*), але й наявності підтримки ідей і плану повстання серед частини мешканців с. Новоспасівка (*«гуртом і батька легше бити»*). Відзначаю й використання стратегеми *«замилити очі»*, бо противник не знав про дії повстанців. До того ж, молоді мешканці села виїхали вночі на трьох звичайних підводах, заховавши зброю від небажаних глядачів. Тож повстанці отримали можливість діяти несподівано, що було дуже важливим за нестачі озброєння та малої кількості самих добровольців.

Окремо згадаю вияв певної бойової дисципліни, а в подальшому й мінімальної бойової злагожденості (*«добрий козак баче, де отаман скаче»*), певною запорукою якої стала участь у згаданій операції колишніх фронтовиків. Серед таких особливим авторитетом користувався георгіївський кавалер, ще й прапорщик Т. Удовиченко [8, с. 33].

Далі перейду до огляду військових хитрощів, застосованих повстанцями під проводом Віктора Білаша у перших сутичках з противником.

Неподалік села повстанці *«заскочили зненацька»* у роз'їзд гетьманської державної варті і полонили його бійців без жодних втрат, ще й зберегли цей факт від розголошу (*«замилити очі»*) [8, с. 33]. До того ж, здобули додаткову зброю та військову амуніцію. Отже, реалізували ще одну військову хитрість *«хліб козацький»*.

Від полонених В. Білашу вдалося отримати цінну інформацію про факт підходу до села пів роти австро-угорських солдат [1, с. 32]. Важливість отриманої інформації не тільки засвідчила користь від проведення розвідувальних заходів (*«все бачити і чути, щоб нічого не оминути»*), але й дала змогу продовжити успішні бойові дії. Стало зрозумілим і те, що свій виступ повстанці зробили раніше за противника, який вирішив взяти під краший контроль с. Новоспасів-

ку, виславши туди австро-угорський загін. Тобто, повстанці випередили ворога, що було виявом ще однієї стратегеми *«хто рано встає – тому й Бог дає»*.

Було вирішено знову заскочити ворога зненацька, ба більше, що він не мав жодного уявлення про дії і плани повстанців. Для цього вони зайняли зручну позицію обабіч мариупольського шляху [1, с. 32], адже добре знали місцевість. Цим було засвідчено слушне застосування чергової військової хитрості *«де байрак – там козак»*.

Дочекавшись підходу противника, В. Білаш несподівано піднявся й видав наказ про підготовку до атаки: *«Первая цепь в атаку, вторая на месте!»* [1, с. 32]. У такий спосіб вдалося не тільки *«заскочити зненацька»* противника, але й використати військову хитрість *«лякливі побрехеньки»*. Йдеться про те, що повстанців не вистачало й на одну повноцінну бойову розстрільню, а Віктор Білаш видав наказ двом. Додатковою передумовою актуальності такої дії було те, що з-поміж бійців австро-угорського підрозділу багато було мобілізованих мешканців Галичини, які розуміли зміст слів повстанського командира [8, с. 34]. Наслідком використання згаданих стратегем і стало успішне роззброєння ворожого підрозділу.

Окремо відзначу, що перші успіхи повстанців під час зазначених сутичок були наслідком і певної рішучості та відчайдушності добровольців, які засвідчили вагомість принципу *«або пан, або пропав»*. Не останню роль відіграв і факт особистої сміливості та жертвовності В. Білаша, який на рівні з іншими ніс тягар боротьби. А це виявило слушність звичного принципу *«спільного тягаря»*.

Підсумовуючи представлений огляд, зазначу, що загалом повстанці під проводом В. Ф. Білаша використали 6 військових хитрощів / стратегем:

1. Приховування реального стану війська – *«замилити очі»*.
2. Неочікуваний удар – *«заскочити зненацька»*.
3. Захоплення військової здобичі – *«хліб козацький»*.
4. Вибір зручного місця – *«де байрак – там козак»*.
5. Дезінформація противника шляхом словесного залякування – *«лякливі побрехеньки»*.
6. Випередження противника – *«хто рано встає – тому й Бог дає»*.

Підкреслю й те, що запорукою успішного застосування згаданих військових хитрощів стала і наявність певних базових принципів організації загону та поведження в бою. Таких було виявлено 6:

1. Постійна ініціатива в бою – *«під лежачий камінь вода не тече»*.
2. Співпраця з союзниками – *«гуртом і Батька легше бити»*.
3. Дотримання дисципліни та бойової співпраці – *«добрий козак баче, де отаман скаче»*.
4. Здійснення розвідки – *«все бачити і чути, щоб нічого не оминуть»*.

---

5. Навальність і рішучість у бою – *«або пан – або пропав»*.

6. Спільне несення військових тягарів – *«спільний тягар»*.

Отже, під час перших бойових сутичок у Маріупольському повіті Катеринославської губернії 25 травня 1918 р. повстанці під проводом Віктора Білаша виявили 6 базових принципів організації загону та поведження в бою. Завдяки цьому їм вдалося успішно застосувати 6 військових хитрощів. Серед останніх найважливішою вважаю стратегему «заскочити зненацька», яка дала змогу двічі здобути перемогу над ворогом, зокрема й втричі більшим загonom австро-угорської армії. Вочевидь, сприяла цьому й недостатня боєздатність противника.

Джерела та література

1. Белаш А. В., Белаш В. Ф. Дороги Нестора Махно (Историческое повествование). Київ: РВЦ Проза, 1993. 632 с.
2. Задунайський В. Бойове мистецтво та військова спадщина українських козаків в кінці XIX – на початку XXI ст. Донецьк: Норд-Прес. ДонНУ, 2006. 335 с.
3. Задунайський В. Застосування махновцями військової хитрості «замилити очі» у перших боях восени 1918 р. Матеріали IV Міжнародної наукової конференції: «Історико-краєзнавчі дослідження: традиції та інновації» (28–29 листопада 2019 р.). Ч. I. Суми: ФОП Цьома С. П., 2019. С. 41–45.
4. Задунайський В. Військові хитрощі кубанських козаків під час антибільшовицького повстання у Баталпашинському відділі влітку 1918 р. за спогадами А. Г. Шкуро. Військово-науковий вісник. Вип. 32. Львів: НАСВ, 2019. С. 121–134.
5. Задунайський В. Козацькі стратегії і стратегеми під час кампанії 1649 р. та їхні аналоги у «Стратегемах» Секста Юлія Фронтіна. Історичні і політологічні дослідження. Вінниця, 2018. № 2 (63). С. 31–44.
6. Задунайський В. Військове мистецтво запорожців часів Хотинської війни 1621 р. та його аналоги в «Мистецтві Війни» Сунь-Дзи: універсальність і самобутність. Історичні і політологічні дослідження. Донецьк, 2017. № 1. С. 17–29.
7. Махно Н. И. Воспоминания / под ред. С. С. Волка. Москва: Республика, 1992. 336 с.
8. Чоп В. М., Лиман І. І. Нашадки запорожців: махновський рух у Північному Приазов'ї (1918–1921 рр.). Мелітополь: ТОВ «Видавничий будинок ММД», 2019. 609 с.